

**מבט מבס"א**



**מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים**

## **סתיו 2023 - מלחמה קיומית חדשה חלק III: גיבוש חזון לאומי ועקרונות פעולה – חזרה לשורשי הציונות**

**מאת אלוף (מיל") גרשון הכהן**

**מבט מבס"א, מס' 2,251, 4 בינואר 2024**

**תקציר:** בבוקר השביעי באוקטובר קרסה תפיסה ביטחונית אסטרטגית ישראלית שהתקבעה בשלושים השנים האחרונות - מאז הסכמי אוסלו. בעוצמה מטלטלת אף יותר, קרסה תפיסה תרבותית שנטעה שורשיה בחלום השלום, באשליה שמדינת ישראל יכולה לשאוף להתקיים כסוג של דנמרק. רעידת האדמה שהתרחשה הייתה בעוצמה המחוללת תזזות יבשות.

שאלת היסוד המכוונת את הבירור לגבי מה שקרה ועל מה שדורש שינוי ותיקון, מציבה את החברה הישראלית ואת מדינת ישראל על כל מוסדותיה על פרשת דרכים גורלית: דרך אחת מזמינה חקירה ובחינה יסודית של כל מה שכשל על מנת לתקן את הנדרש וחזור אל אותה מסילה תרבותית תפיסתית מוכרת. הדרך השנייה מכוונת לחקירה מקיפה בכלל הממדים, בתביעה לגיבוש מסלול וסיפור לאומי חדש ועדכני אל מול עוצמת האתגר הקיומי. השאלה היא - לאיזה משתי הדרכים ראוי לפנות?

המאמר מחולק לשלושה חלקים: החלק הראשון בחן את שורשי הכישלון של השביעי באוקטובר ואת תפיסת המאבק של הצד שכנגד, החלק השני הצביע כיצד תפיסת הביטחון הישראלי צריכה להתפתח על מנת לתת מענה ראוי לתפיסת המאבק של הצד שכנגד, ובחלק שלישי זה יוצגו מרכיבי החזון הלאומי ועקרונות הפעולה שיבטיחו את קיומה של מדינת ישראל לנוכח האיומים המתהווים.

**עם ישראל בשביל מה אתה קיים?**

למרות הסכמה ישראלית רחבה על מטרות המלחמה כפי שנוסחו בקבינט, בשיח החרתי-פוליטי, המחלוקת על מטרות העל אליהן יש לחתור בעקבות הישגי המלחמה, עומדת ככל הנראה להתעצם, בימים שלאחריה.

המחלוקת הזו תבוא לביטוי גם בשאלות הבסיס הראויות להיבחן לאחר המלחמה ואף תחדורנה לדיוני וועדת החקירה הממלכתית שבוודאי תוקם. הוועדה תעסוק כמובן בשאלות מבצעיות וטכניות, בנהלי העבודה באמ"ן, במטכ"ל, בפיקוד הדרום ובחיל האוויר, כמו גם ביחסי הגומלין הנוהליים בין צה"ל לבין הדרג

המדיני. אבל עומק המשבר והיקפו, מחייב מבט תרבותי-רוחני כוללני, רחב פי כמה, על האופן בו אנו תופסים את עצמנו ואת האויב, במיקוד לשאלה על מה האויב נלחם ועל מה אנו נלחמים? חמאס וחזבאללה נלחמים מתוך אמונה דתית, אנו לעומתם לא סגורים בשאלה האם אנו נלחמים ומסוגלים להתלכד יחד למלחמה, רק למען הגנת הקיום וההישרדות?

באחד ממאמריו שאל א.ב. יהושע שאלה קיומית: "עם ישראל בשביל מה אתה חי?" בהמשך דבריו הבהיר: "ההישרדות נחשבת כמעלה הבולטת ביותר של העם היהודי... אבל לא ההישרדות היא מעלה אלא כיצד היא נעשית, מה תוכנה, מה ערכיה ובעיקר מה מחירה." (א.ב. יהושע, הארץ, מוסף ספרים, 20.2.2013)

לשאלה זו חייב להיות מקום בבירור השאלה: עם ישראל, בשביל מה אתה נלחם ואיך אתה נלחם? איני מכיר הרכב אפשרי של וועדת חקירה ממלכתית שידע לתת מקום לשאלות כאלה, במבט ביקורתי לבחינת מערכת הזיקות בין לבין מוקדי הכשל במערכת הביטחונית, באופן בו זיקות אלה מוצאות ביטוי במסד התפקוד המבצעי. ובכל זאת, הבירור הזה במודע או בתת מודע, משליך על בירור כל מה שקרה בפתחת המלחמה וכל מה שיקרה החל מסיימה במגמות ההסדרה, במאבק הפנים ישראלי על חלומות מנוגדים.

### **הטלת הספק -מה השיגה הציונות?**

מהלומת הפתע של חמאס, הטילה לאחור את הרעיון הציוני, אל מבוכת ראשית ימיו, אל הספק שהטיל אחד העם בהתרסתו להרצל: "את צרת היהודים אולי תפתור אבל את צרת היהדות לא תפתור". הוטלנו בעוצמה אל שאלת היסוד הציונית: מה מבקשים היהודים בארץ ישראל? אימת המלחמה, שאחזה בכולנו, נכרכה בחודש האחרון עם חרדת מלחמת התרבות שפרצה ביננו בשנה האחרונה. צרת היהודים שהתמקדה בשאלת הקיום הפיזית, נכרכה יחד עם צרת היהדות שאיבדה את דרכה הרוחנית.

כבר בשנת 2005, נגע דן מרון במבוכת התכלית הציונית בספרו הרפיה לצורך נגיעה. כפרופסור לספרות עברית של המאה העשרים, הטיל מרון ספק מכרסם בתכלית המפעל הציוני בשאלה מה באמת השיג מאז החל לפעול:

"גם ציפייתה של הציונות, שהרחקתם של היהודים מן החברות האירופיות וריכוזם במדינה משלהם יביאו להיעלמות האנטישמיות, לא התממשה. אפילו ביטחונה של הציונות שיהיה בידה לחלץ את העם היהודי מסכנות קיומיות, מה שהביא לאקטיביות קיומית יהודית חדשה, לא הגיע ואולי גם לא יגיע ליעד שקבע לעצמו. לפי שעה, התפתחותה ההיסטורית של הציונות והצלחתה בהשגת העצמאות היהודית המדינית, הביאו רק להחלפת סכנות קיומיות מסוג אחד, בסכנות קיומיות מסוג אחר." (דן מרון, 2005, הרפיה לצורך נגיעה, ע' 63).

בעומק דבריו, מועלות שתי שאלות קשות על מצב הציונות, שתיהן שרריות במחלוקת עוד מראשית ימיה.

בממד האחד של החזון הציוני, ביקש הרצל מענה לאנטישמיות. בחזון פורץ דרך, הכיר בעובדה כי כפרטים לא הצליחו היהודים להשיג עד כה מענה לבעיית האנטישמיות, על אף שלעיתים נראה, כי ניסו את כל הדרכים עד כדי התבוללות. ובכל זאת, ביקש להאמין, שאם רק יצליחו היהודים להתקבץ למדינה נורמלית, שתאפשר ליהודים להתקבל כעם בין העמים, כמדינת לאום בין מדינות הלאום, תבוא לקיצה בעיית האנטישמיות. על זה יש לשאול, האם במאה השנים האחרונות, מאז ראשית המאמץ הציוני לקיבוץ היהודים במולדתם, אכן מומשה ציפייה זאת של הרצל להיעלמות האנטישמיות? לפי שעה נראה כי קרה ההיפך.

נוצרה אנטישמיות, שהיא במידה רבה מתוחכמת יותר ומוגנת בסוג של חיסון: לכאורה, לא עוד שנאה כנגד יהודים, באשר הם יהודים, אלא רק ביקורת נגד מדינת ישראל והתנהלותה. בתוך כך, היא מופנית בצורה מחודשת, גם נגד יהודי העולם, עד שהם באים מדי פעם בתלונות כלפי מדינת ישראל, אשר, לטענתם, במעשיה מסכנת אף אותם. המהלך שהיה אמור להתהוות כמענה לאנטישמיות, מחולל בעשורים האחרונים אנטישמיות מסוג חדש, מסוכנת לא פחות מהעבר. מבחינה זאת, טוען דן מרון, ממד זה של החזון הציוני נקלע למבוי סתום.

בממד השני, ביקשה הציונות מענה לעצם הגנת הקיום של יהודים, שלא חדלו לסבול מפרעות, פוגרומים וצרות אחרות. גם בממד זה, מעלה דן מרון את ההרהור, המחולל בשנים האחרונות דאגה בקרב ישראלים רבים, בחרדה שמא, עם כל עצמאותה וכוחה הצבאי של מדינת ישראל, כל מה שהשיגה הציונות אינו יותר מאשר החלפתה של בעיה קיומית מסוג אחד, כמו פוגרומים בקישינב, בבעיה קיומית מסוג אחר, כמו גרעין איראני, המאיים על תל-אביב, או טבח שמחת תורה ביישובי צפון מערב הנגב. בסך הכול החליפה הציונות מחלה א' במחלה ב'...

ובכל זאת למרות ספקותיו של דן מרון, למי שמתבונן ברוח הלחימה של חיילי צה"ל ובתמיכה מלאת הגבורה של הורי החיילים, מתגלה הסיפור הציוני בפשטותו המעשית, במוכנות ללא סייג להילחם להגנת העם והמדינה. וזו בשורה היסטורית גדולה.

## **סדקים בקיר הברזל**

לפני מאה שנים במאמר "קיר הברזל", במבט מרחיק ראות, הניח זאב ז'בוטינסקי את אבן הפינה ליסודות תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. כבר בשנת 1923 - המשיג את מניעי המאבק הערבי נגד המפעל הציוני בארץ ישראל ובהתאם הציע את התפיסה האסטרטגית למענה הציוני.

בהטלת הגיון המאמר על אתגרי הביטחון הלאומי הישראלי של ימינו, ניתן לסכמו בשלוש טענות אקטואליות:

הטענה הראשונה: ההתנגדות והמאבק הערבי נגד הציונות מבטאים מאבק לאומי דתי שמקורות ההנעה שלו מתמידים. המחשבה המאפיינת את הממשל האמריקני ואת הנהגת האיחוד האירופי שיש לסכסוך פתרון חיובי בר קיימא, בהסכמה לפיצוי מתאים ולפשרה נכונה, מתגלה בשל כך שוב ושוב כמופרכת.

הטענה השנייה: המאבק הערבי וגילומו בדרכי טרור ואלימות אינו נובע ממצוקה כלכלית, עוני וייאוש כפי שמבקשים להציגו במערב ובתמיכת בכירים ישראלים "שוחרי שלום", כמו שהוא נובע מהתקווה הערבית שניתן לערער ולהחליש את הנוכחות הריבונית הציונית עד כדי הבאתה לסיום. לא מצב הייאוש מחולל את הטרור הערבי אלא דווקא התקווה.

הטענה השלישית: בהפנמת שתי הטענות הראשונות, רעיון קיר הברזל מיועד, לשלילת התקווה הערבית להשגת הישגים בדרכי המאבק כנגד הנוכחות והריבונות הישראלית ציונית.

בתחילת מאורעות 1936, בדיון במרכז מפא"י, אמר בן-גוריון שהגיע למסקנה: "שאינן סיכוי להבנה עם הערבים." ובשל כך יש לחתור להבנה עם האנגלים, והוסיף: "מה יכול לדחוף את הערבים להבנה הדדית איתנו? עובדות! רק לאחר שיעלה בידינו ליצור עובדה יהודית גדולה בארץ ישראל, שיהיה פה כוח יהודי כזה אשר כל אדם יראה שאין להזיזו, רק אז ייברא התנאי המוקדם לדיון עם הערבים." הדברים בלשונם וברוחם ביטאו אימוץ מלא של עמדת "קיר הברזל", כמסקנת מאמרו של ז'בוטינסקי: "כל עוד יש לערבים אפילו זיק של תקווה להיפטר מאתנו,

הם לא יבגדו בתקווה זו... עם חי מסכים לווייתורים בשאלות גורליות שחשיבותן אדירה רק כאשר אין לו כל תקווה, רק כאשר בקיר הברזל לא נראה אף לא סדק אחד."

ואמנם, בשנים האחרונות נבקעו סדקים משמעותיים בקיר הברזל הציוני. בשעה זו מטרת העל של המלחמה: לשקם את קיר הברזל הציוני ולהציבו באיתנות מחודשת למאה השנים הבאות.

בתוך כך, שיקום היישובים שנחרבו בהתקפת חמאס, ושיבת הקהילות אל היישובים שננטשו בגליל ובנגב, היא רכיב קריטי בשיקום קיר הברזל. התנאים לכך רחוקים מלהסתכם במטרות טכניות של שיפוץ ובינוי. על מקורות העוצמה לניצחון בתש"ח כתב בן-גוריון: "הגענו אל הניצחון בשלושה נתיבים: בנתיב האמונה, בנתיב היצירה החלוצית, בנתיב הייסורים." אלה הנתיבים לניצחון גם במלחמה הזו.

### **קריסת חלום השלום**

בנאמו המכונן על קברו של רועי רוטברג בנח"ל עז, באפריל 1956, אמר הרמטכ"ל משה דיין: "דור התנחלות אנו ובלי כובע הפלדה ולוע התותח, לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. לילדינו לא יהיו חיים אם לא נחפור מקלטים..." הנאום הסתיים באמירה: "רועי - האור שבליבו עיוור את עיניו, ולא ראה את ברק המאכלת. הערגה לשלום החרישה את אזניו, ולא שמע את קול הרצח האורב..."

בעיצומה של מלחמת ההתשה, בסיום קורס פו"מ 1969, הביא משה דיין את משנתו הקיומית: "המנוחה והנחלה היו לעמנו שאיפות נכספות ולא מציאות. ואם מידי פעם השגנו אותן, היו אלה רק תחנות ביניים קצרות - שאיפת רוח להמשך המאבק." על הכורח לתודעת מאבק אין סופי הסביר: "התשובה היחידה הבסיסית שביכולתנו לתת לשאלה 'מה יהיה', הינה - נמשיך להיאבק, כבעבר כן גם עכשיו, התשובה לשאלת 'מה יהיה', חייבת להתרכז בהבטחת כושרנו לעמוד בפניי קשיים, ביכולתנו להתמודד - יותר מאשר בפתרונות מוחלטים וסופיים לבעיותינו. עלינו להכין את עצמנו נפשית ופיסית לתהליך ממושך של מאבק."

דברים אלה שונים במובהק מכל אלה שהושמעו על-ידי ההנהגה הישראלית בעשורים האחרונים. בנאום ראש הממשלה בנט באו"ם לדוגמה, בחר להדגיש: "מה שהישראלים רוצים זה חיים טובים לעצמם ולמשפחותיהם ועתיד נכון לילדיהם".

גם משה דיין שאף לנורמליות, ובכל זאת, הדגיש תמיד את הקיום בתודעת מאבק. את זה ביטא בלי רחמים בצוואה שהקריא לשלושת ילדיו לפני מותו: "את נחלת האבות עבדו נא כל אחד והחרב מעל מיטתכם, ובערוב יום תורישונה להיות נחלה לבניכם. ועתה ייטול כל אחד תרמילו ומקלו, לחצות ירדניכם בדרכו..." (יעל דיין, *אבי ביתו*, ע' 207).

יעל דיין כמייצגת דור שסירב להשלים עם כורח המאבק המתמיד, תיארה בספרה את ההסתייגות העמוקה שלה מצוואת אביה: "הייתה לי תחושה של גרוש האדם מגן עדן, קללה יותר מברכה. על כולנו נגזר לעבוד את האדמה ולהילחם וזאת נצווה לילדנו." (שם).

בשבת 7 אוקטובר קרס חלום גן העדן הישראלי. עם המלחמה באוקראינה גם באירופה המערבית נוכחו להכיר שעם כל תקוות השלום, אין לאדם גן עדן עלי אדמות. המלחמה הייתה ונותרה מצב יסוד קיומי. כמו שהייתה שרה לי אמי בילדותי -שיר ערש נגבי: "אין חריש עמוק בלי נשק, נומה בן".

### **סיכום**

מדינת ישראל במשבר מהקשים שידעה. היא ספגה מהלומה חסרת תקדים והיא נדרשת למענה חסר תקדים. לבקש לשוב אל המסילה המוכרת בתיקונים הטכניים הנדרשים, נראה כבריחה מגודל התיקון הדרוש. הנהגתה הלאומית של מדינת ישראל יחד עם מערכת הביטחון, מחויבות לנוכח המשבר לגיבושה של תפיסת ביטחון לאומי חדשה.

אחרי מהלומת הפתע של חמאס בשבעה באוקטובר, מי מתושבי ראש העין, כפר סבא - ייתן יד להקמת מדינה פלסטינית שתהפוך אותם ליישובי קו עימות, בסטטוס נחל-עוז או מטולה? מההיבט הזה, כל הסדר במרחבי ארץ ישראל בין הירדן לבין הים שיכוון לנסיגה ביו"ש, לעקירת יישובים ישראלים, ולהצבת גבולה המזרחי של מדינת ישראל במרחב ראש העין-כפר סבא, בקו כביש 6, יהיה ניצחון לאומי פלסטיני ותבוסה ישראלית.

עם כל האמון בצה"ל וביכולותיו, אין ולא תהיה אפשרות להגן על מדינת ישראל בקו רצועת החוף. יש להביא תובנה זו להסכמה לאומית רחבה ולהציבה במרכז תפיסת הביטחון הישראלית.

*אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.*